

6 Talousrikokset Martti Lehti

Talousrikollisuudella tarkoitetaan liike- ja yritystoimintaan liittyviä rikoksia.¹ Keskeisimpiä talousrikoksia ovat verorikokset, velallisen rikokset ja kirjanpitorikokset (Laitinen ym. 1998). Muita talousrikoksia ovat muun muassa virka- ja luottamusasemarikokset sekä korruptio, osa petosrikollisuudesta, julkisiin avustuksiin kohdistuvat rikokset, arvopaperimarkkinarikokset, rahanpesu, yritysturvallisuutta vaarantavat rikokset sekä julkisen rekisterin tai tiedon luotettavuutta vastaan tehdyt rikokset. Lisäksi eräiden yksittäisten laajojen omaisuusrikosten tutkintaan käytetään talousrikostorjuntaresursseja.

Talousrikollisuutta sivuava rikollisuusmääritelmä on niin sanottu harmaa talous. Harmaan talouden selvitystyöryhmä (1995) määritteli harmaan talouden sellaiseksi lailliseksi liike- ja yritystoiminnaksi, josta ei suoriteta lakisääteisiä maksuja ja veroja.

Suuren osan talousrikollisuudesta arvioidaan jäävän piiloon. Poliisiammattikorkeakoulussa tehdyn tutkimuksen mukaan yritykset ilmoittavat poliisille keskimäärin 10 prosenttia havaitsemistaan yritykseen kohdistuvista talousrikoksista, tosin ilmoitusalttius vaihtelee suuresti rikostyyppistä ja kärsityistä vahingoista riippuen (Jokinen ym. 2002). On lisäksi huomioitava, että yritykset havaitsevat vain osan niihin kohdistuvista rikoksista. Kansainvälisissä tutkimuksissa on todettu, että yrityksiin kohdistuvat talousrikokset havaitaan usein sattumalta ja jopa 90 prosenttia rikoksista saattaa jäädä paljastumatta (Jokinen ym. 2002, 60).

Mikäli rikosvahingon laajuus vaikuttaa rikosten paljastumiseen ja ilmoitusalttuteen, poliisin tietoon tulleiden talousrikosvahinkojen osuus kaikista talousrikoksilla aiheutetuista vahingoista voi olla suurempi kuin tietoon tulleiden tekojen osuus kaikista teoista.

¹ Viranomaisten käyttämän yleismääritelmän mukaan ”talousrikoksella tarkoitetaan yrityksen, julkishallinnon tai muun yhteisön toiminnan yhteydessä tai niitä hyväksi käyttäen tapahtuvaa, huomattavaan välittömään tai välilliseen taloudelliseen hyötyyn tähtäävää rangaistavaa tekoa tai laiminlyöntiä. Yrityksen tai muun yhteisön toiminnan yhteydessä tapahtuneet verorikokset (RL 29 luku), kirjanpitorikokset (RL 30 luku), velallisen rikokset (RL 39 luku), arvopaperimarkkinarikokset (RL 51 luku) ja osakeyhtiörikokset (OYL 16 luku) ovat aina talousrikoksia. Yrityksen tai muun yhteisön toiminnan yhteydessä tai niitä hyväksi käyttäen tehdyllä teolla tai laiminlyönnillä tarkoitetaan, joko tosiasiallista tai tällaiseksi naamioitua yritystoimintaa, mutta ei kuitenkaan sellaista toimintaa, jossa teossa ainoastaan käytetään yrityksen tai yhteisön nimeä ellei toiminta tähtää huomattavaan välittömään tai välilliseen hyötyyn. Talousrikoksella tarkoitetaan myös muunlaista huomattavaan taloudelliseen hyötyyn tähtäävää suunnitelmallista, rangaistavaa tekoa tai laiminlyöntiä.”

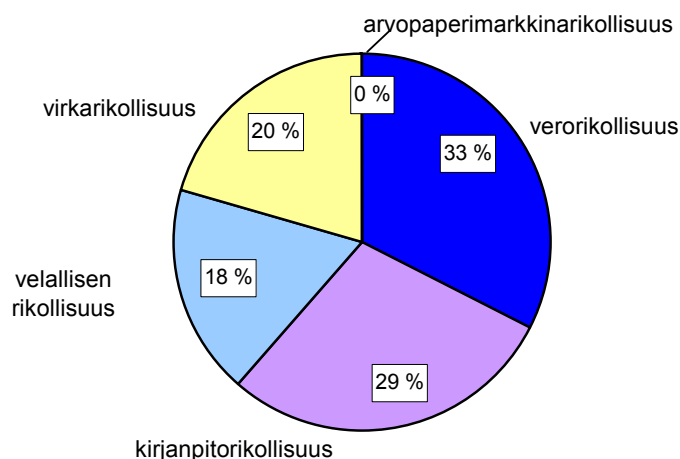
Koska piilorikollisuuden laajuutta ja kontrollitoimien vaikutusta siihen ei ole voitu selvittää luotettavasti, ilmi tulleen talousrikollisuuden perusteella ei voida tehdä kovin luotettavia päätelmiä kokonaistalousrikollisuuden kehityksestä. Seuraavissa tarkasteluissa lähteinä on käytetty Tilastokeskuksen julkaisemia tietoja poliisin tietoon tulleesta rikollisuudesta sekä Keskusrikospoliisin ja VIRKE-projektin puitteissa kerättyjä tietoja.

Seuraavassa käsitellään ensin yleisesti poliisin tietoon tulleita talousrikoksia rikostyypeittäin (6.1). Sen jälkeen annetaan tietoja talousrikosten aiheuttamien vahinkojen suuruudesta (6.2). Lopuksi käsitellään lyhyesti harmaan talouden ilmiöitä ja yleisyyttä Suomessa (6.3). Vuoden 2003 Rikollisuustilanteesta on löydettävissä katsaus korruptiorikoksista ja korruptiotilanteesta Suomessa sekä muissa Euroopan unionin jäsenvaltioissa.

Kavallus- ja petosrikollisuutta on kokonaisuutena käsitelty tämän katsauksen jaksossa II.A.5.2. Talousrikosten torjuntaan ja kontrolliin osallistuvien viranomaisten toiminnasta on löydettävissä perusteellisempi katsaus vuoden 2000 Rikollisuustilanteesta.

6.1 Poliisin tietoon tullut talousrikollisuus

Vuonna 2006 poliisin tietoon tuli yhteensä 2 289 vero-, kirjanpito-, virka-, arvopaperimarkkina- tai velallisen rikosta. Luvusta puuttuvat talousrikollisuuden muodot, joita on käsitelty tämän katsauksen muissa luvuissa (tärkeimpänä talousrikollisuutena pidettävä petosrikollisuuden osa). Mainitulla tavalla laskien ilmi tulleiden talousrikosten määrä lisääntyi kaksi prosenttia edellisvuodesta.

Kuvio 54 Poliisin tietoon vuonna 2006 tulleet talousrikokset rikosmuodoittain. Laskettu Tilastokeskuksen luvuista.

Poliisin tietoon tulevan talousrikollisuuden tason vaihtelu johtuu paitsi kokonaisrikollisuuden, huomattavalta osin myös ilmi- ja piilorikollisuuden suhteen vaihtelusta. Piilorikollisuuden laajuuteen taas vaikuttaa ensisijaisesti viranomaiskontrollin taso ja kohdentuminen, toissijaisesti rikosten kohteiksi joutuneiden ilmoitushalukkuus. Merkittävin kokonaisrikollisuuden tasoon vaikuttava tekijä ovat yleensä olleet taloudelliset suhdanteet. Tällä hetkellä rikollisuuskehitykseen vaikuttaa kuitenkin myös suhdanteista riippumattomia tekijöitä, esimerkiksi lähialueilla esiintyvän talousrikollisuuden kytkökset maamme.

Verorikokset (RL 29:1–4)

Tilastoitujen verorikosten kokonaismäärä lisääntyi poliisitilaston mukaan viisi prosenttia vuonna 2006 edellisvuoteen verrattuna. Toisaalta törkeiden veropetosten määrä oli kahdeksan prosenttia pienempi kuin vuonna 2005. Tilastoitujen verorikosten kokonaismäärä oli vuonna 2006 selvästi kymmenvuotisjakson keskiarvoa pienempi, kirjattujen törkeiden veropetosten määrä oli sen sijaan edelleenkin kymmenvuotisjakson keskiarvon yläpuolella.

Poliisin tietoon tulleet verorikokset 1997–2006.

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Veropetos, myös lievä	484	478	521	516	484	511	303	326	207	254
Törkeä veropetos	366	313	271	292	284	329	267	320	376	345
Verorikkomus	227	287	202	148	128	130	216	212	123	145
Yhteensä	1077	1078	994	956	896	970	786	858	706	744
<i>Muutos %</i>	<i>+1%</i>	<i>+0%</i>	<i>-8%</i>	<i>-4%</i>	<i>-6%</i>	<i>+8%</i>	<i>-19%</i>	<i>+9%</i>	<i>-18%</i>	<i>+5%</i>
Törkeiden veropetosten osuus (%)	34%	29%	27%	31%	32%	34%	34%	37%	53%	46%

Laskettu Tilastokeskuksen luvuista.

Verorikollisuus lisääntyy yleensä taloudellisessa noususuhdanteessa ja vähenee laskusuhdanteessa. Noususuhdanteessa yritykset tuottavat tulosta, jonka synnyttämästä yhtiöverovelvollisuudesta yritetään toisinaan välttyä laittomin keinoin. Laskusuhdanteessa tulosta tekeviä yrityksiä on vähemmän ja yhtiöverovelvollisuuteen kohdistuvat rikokset vähenevät. Toisaalta yritysten heikentävä kannattavuus luo paineita pyrkiä alentamaan kustannuksia, mikä lisää muihin veroperusteisiin kohdistuvia laittomuuksia. Yritystoimintaan liittyvien rikosten ohella toisen merkittävän verorikollisuuden ryhmän muodostavat tupakan ja alkoholin salakuljetukseen liittyvät verorikokset.

Viime vuosien aikana uudeksi ja kotimaan suhdanteista osin riippumattomaksi verorikosten ryhmäksi on muodostunut idänkauppaan liittyvä verorikollisuus. Suomesta ja Suomen kautta Venäjälle suuntautuvassa viennissä järjestelmällisesti sovellettava kaksoislaskutus on etupäässä venäläisten yritysten ja henkilöiden (suomalaisten yhteistyökumppaniensa avustuksella) harjoittamaa ja kohdistuu Venäjän verojärjestelmään. Kuitenkin myös Venäjältä Suomeen suuntautuvassa tuonnissa esiintyy Suomen verojärjestelmään kohdistuvaa järjestelmällistä verorikollisuutta (VIRKE-projekti).

Poliisin tietoon tulleiden verorikosten määrä ja muutokset mukailevat normaalisti vero- ja tullihallinnon tekemien rikosilmoitusten määrää, sillä pääosa verorikoksista tulee poliisin tietoon jomman kumman hallinnonhaaran kautta. Tosin tilastointikäytännöt ovat horjuvia ja toisistaan poikkeavia, paitsi hallinnonhaarojen, myös eri poliisipiirien välillä useampia osarikoksia käsittävien rikossarjojen ja -vyyhtien tilastoinnissa. Tämä saattaa aiheuttaa ajoittain huomattaviakin eroja tilastoituihin vuotuisiin rikosmääriin. Verohallinnon ja tullin tilastoissa tilastointikäytäntö on yleensä ollut yhteneväisempi kuin poliisitilastossa.

Verohallinnossa tehdyt rikosilmoitukset vuosina 1997–2006.

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Rikosilmoitukset	..	..	..	..	624	594	734	709	582	688
Lainkohdat	1131	1071	1115	1136	1047	977	1309	1283	1026	1130
Muutos %	-1%	-5%	+4%	+2%	-8%	-7%	+34%	-2%	-20%	+10%

Lähde: Verohallitus.

Verohallinnossa vuonna 2001 käyttöön otettu uusi tietohallintojärjestelmä muutti rikosilmoitusten kirjaamiskäytäntöä. Vanhassa järjestelmässä yksin teoin tehdyt rikokset tilastoitiin erikseen, uudessa järjestelmässä yhtenä rikoksena. Yllä olevassa taulukossa rikosilmoitusten määrä on annettu vuodesta 2001 alkaen sekä vanhan (lainkohdat) että uuden (rikosilmoitukset) tilastointikäytännön mukaisena. Vanhan käytännön mukaisesti laskien verohallinnon tekemien rikosilmoitusten kokonaismäärä lisääntyi vuonna 2006 10 prosenttia edellisvuodesta ollen 1 130. Verorikoksista rikosilmoituksia tehtiin 686 (+12 %). Tärkeästä veropetoksesta tehtyjen ilmoitusten määrä pysyi ennallaan ollen 322. Veropetoksista rikosilmoituksia tehtiin 138 (-5 %) ja verorikkomuksista 226 (+57 %). Verorikoksista tehtyjen ilmoitusten määrän kasvu johtui siten kokonaisuudessaan lievistä rikoksista tehtyjen ilmoitusten määrän lisääntymisestä. Taustalla oli ennemminkin valvonnan kiristyminen kuin verorikollisuuden tosiasiallinen kasvu. Tärkeästä veropetoksesta tehdyistä rikosilmoituksista 43 prosenttia koski tuloverolain, 23 prosenttia ennakkoperintälain

ja 35 prosenttia arvonlisäverolain vastaisia rikoksia. Jakauma säilyi siten edellisiin vuosiin nähden muuttumattomana. Muut verohallinnon tekemät rikosilmoitukset koskivat velallisen rikoksia ja kirjanpitorikoksia (Verohallitus).

Tullin tietoon tuli vuonna 2006 yhteensä 734 veropetosta (–5 %). Tutkittujen törkeiden veropetosten määrä oli 66 (+20 %). Epäillyistä pääosa oli ulkomaalaisia (Tullihallitus).

Pitkän aikavälin kehityslinjana verorikollisuudessa on ollut verorikkomusten suhteellisen määrän väheneminen törkeämpien tekemuotojen osuuden vastaavasti lisääntyessä. (Verorikkomuksessa liiketoimintaan liittyviä veroja tai maksuja on jätetty suorittamatta, vaikka yritys ei ole maksukyvytön.) Kehitys on liittynyt verorikostorjunnan resurssien tietoisesta kohdentamisesta vakavampiin tekemuotoihin.

Kirjanpitorikokset (RL 30:9–10)

Poliisiin tietoon tulleiden kirjanpitorikosten määrä säilyi vuonna 2006 lähes ennallaan. Rikoksia kirjattiin 662, selvästi kymmenvuotiskauden keskiarvoa (789) vähemmän.

Poliisiin tietoon tulleet kirjanpitorikokset 1997–2006.

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	
Kirjanpitorikos	1082	966	836	842	653	705	779	707	655	662	
<i>Muutos %</i>		–1%	–11%	–14%	+1%	–22%	+8%	+10%	–9%	–7%	+1%

Laskettu Tilastokeskuksen luvuista.

Myös ilmi tuleva kirjanpitorikollisuus on suurelta osin yhteydessä kontrollin tasoon. Tilastoitujen kirjanpitorikosten määrän kasvu vuosina 1995–1997 oli seurausta aiempaa tehokkaammista harmaan talouden ja talousrikollisuuden vastaisista toimista, vastaavasti rikosten määrän väheneminen vuosina 1998–2001 johtui merkittävältä osin kontrollin löystymisestä. Kirjanpitorikokset paljastuvat tyypillisesti toisen rikoksen, yleensä vero- tai velallisrikoksen yhteydessä. Rikoksista huomattava osa tulee ilmi verotarkastuksissa, 20–40 prosenttia verohallinnon vuosittain tekemistä rikosilmoituksista koskee nimenomaan kirjanpitorikoksia (vuonna 2006 verohallinto teki 218 (–10 %) rikosilmoitusta kirjanpitorikoksista) (Verohallitus).

Velallisen rikokset (RL 39:1–6)

Velallisen rikoksia koskevilla säännöksillä on pyritty suojaamaan velkojien asema ja tasapuolinen kohtelu velallisen maksukyvyttömyystilanteessa. Laissa on säädetty rangaistavaksi muun muassa se, jos taloudellisiin vaikeuksiin ajautunut velallinen pyrkii salaamaan omaisuuttaan tai siirtää sitä velkojien ulottumattomiin. Myös osan velkojista suosiminen toisten kustannuksella on rangaistavaa.

Velallisen rikosten määrän kasvu jatkui vuonna 2006. Rikosten kokonaismäärä oli 14 prosenttia edellisvuotta korkeampi.

Poliisiin tietoon tulleet velallisen rikokset 1997–2006.

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Velallisen epärehellisyys ja velallisen petos (myös törkeä)	639	579	410	468	416	394	377	323	353	402
Velallisen vilpillisyys, velallisrikkomus, velkojan suosinta	24	23	17	17	18	13	8	11	9	11
Yhteensä	663	602	427	485	434	407	385	334	362	413
Muutos %	-22%	-9%	-29%	+14%	-11%	-6%	-5%	-13%	+8%	+14%

Laskettu Tilastokeskuksen luvuista.

Viime vuosien kasvusta huolimatta velallisen rikosten määrä on edelleenkin tuntuvasti alhaisempi kuin 1990-luvun alkuvuosina, syynä on konkurssien väheneminen. Vaikka velallisen rikoksen tunnusmerkistössä ei enää edellytetäkään rikoksessa osallisena olevan yhtiön konkurssia, rikokset tulevat edelleenkin suhteellisen usein ilmi konkurssin vireille tulon jälkeen pesänselvittäjien toimesta. Konkursseihin liittyvien rikosten osuus kaikista poliisiin tietoon tulevista velallisen rikoksista on kuitenkin ollut hitaasti pienenemässä. Tilastojen mukaan vuonna 2006 enää 29 prosenttia velallisen rikoksista liittyi yrityksen konkurssiin.

Vireille pannut konkurssit 1997–2006.

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Konkurssit	3 611	3 136	3 080	2 908	2 793	2 885	2 769	2 428	2 272	2 285
Muutos %	-16%	-13%	-2%	-6%	-4%	+3%	-4%	-12%	-6%	+1%

Laskettu Tilastokeskuksen luvuista.

Muutos selittää myös sen miksi kehitys velallisen rikosten määrässä on viime vuosina erkaantunut konkurssien määrällisestä kehityksestä.

Tilastoitujen lievien velallisen rikosten (RL 39:4–6) vuotuinen määrä on ollut erittäin alhainen jo useiden vuosien ajan.

Virkarikokset (RL 40 luku)

Rikoslain 40. luku sisältää säädökset virkasalaisuuden ja virkavelvollisuuden rikkomisesta, virka-aseman väärinkäytämisestä, lahjuksen ottamisesta virkamiehenä ja kansanedustajana sekä sotilasvirkarikoksista. Virkarikosten määrä vaihtelee vuosittain voimakkaasti, mutta on ollut viime vuosina kasvussa. Rikoksia tehtiin 1990-luvun alkupuoliskolla vuosittain keskimäärin 309 ja 1990-luvun jälkipuoliskolla 280. Vuosien 2000–2006 keskiarvo oli 425 rikosta vuotta kohti.

Poliisiin tietoon tulleet virkarikokset 1997–2006.

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Virkarikokset	296	416	311	320	334	485	369	489	514	467
Muutos %	+54%	+41%	-25%	+3%	+4%	+45%	-24%	+33%	+5%	-9%

Poliisiin tietoon tulleiden virkarikosten määrän vuotuinen vaihtelu selittyy paitsi kontrollin kohdentumisella talousrikollisuuden eri muotoihin, myös yksittäisissä tapauksissa epäiltyinä olleiden henkilöiden määrällä ja yhteiskunnallisen keskustelun vaikutuksella epäiltyjen virkarikosten ilmoitusherkyyteen.

Virkarikostekomuotojen yleisyydestä ei ole saatavissa tarkkoja tietoja. Tilastokeskuksen tilastojen mukaan tuomioistuimessa käsitellään vuosittain vain 10–20 juttua, joissa virkarikosteko on tuomion päärikos. Näiden juttujen perusteella suuri osa virkarikoksista on virkavelvollisuuden (tuottamuksellisia) rikkomisia. Lisäksi tuomioistuimessa käsitellään vuosittain joitakin lahjonta-, virkasalaisuuden rikkomisen ja virka-aseman väärinkäyttö -rikoksia.

Arvopaperimarkkinarikokset

Rahoitustarkastuksen tietoon tulleiden arvopaperi- ja rahoitusmarkkinoihin kohdistuvien rikosten määrä on pysynyt viime vuodet vakaana. Vuosina 1999–2006 Rahoitustarkastus on tutkinut kaikkiaan 371 väärinkäytösepäilyä, joista rikosilmoitukseen on johtanut 49 ja huomautuskirjeeseen 28 tapausta. Pääosa viime vuosina tutkituista rikosepäilyistä on koskenut joko sisäpiiritiedon väärinkäyttöä (53 %) tai tiedonantovelvollisuuden laiminlyöntiä (34 %). Vuonna 2006 Rahoitustarkastus teki poliisille tutkintapyynnön kolmesta rikosepäilystä, määrä oli selvästi alle edellisten seitsemän vuoden keskiarvon (Rahoitustarkastus).

Rahoitustarkastuksen tutkimat arvopaperimarkkinoiden väärinkäyttötapaukset 1999–2006.

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Sisäpiiritiedon väärinkäyttö	27	25	23	24	28	24	18	29
Kurssimanipulaatio	6	6	4	11	11	12	6	10
Tiedottamisrikos	7	5	10	30	18	21	13	21
Muu	2	2	1	0	0	4	4	2
Yhteensä	42	38	38	65	57	61	41	62
Tutkintapyyntö poliisille	9	11	7	6	7	5	1	3
Huomautuskirje	0	1	2	7	10	6	2	0

Lähde: Rahoitustarkastus.

Kaikki poliisiin tutkinnassa olleet arvopaperimarkkinarikokset ovat viime vuosina perustuneet Rahoitustarkastuksen tutkintapyyntöön.

Rahanpesurikokset (RL 32:6)

Seuraava katsaus perustuu keskusrikospoliisin yhteydessä toimivan rahanpesun selvittämiskeskuksen antamiin tietoihin.

Rikoslain mukaan rahanpesusta tulee rangaista sitä, joka ottaa vastaan tai muutoin puuttuu rikoksella hankittuun omaisuuteen, rikoksen tuottamaan hyötyyn tai niiden tilalle tulleeeseen omaisuuteen tarkoituksenaan peittää tai hävittää sen laiton alkuperä tai avustaa rikosentekijää välttämään rikoksensa oikeudelliset seuraamukset. Myös rahanpesun avustaminen ja yritys ovat rangaistavia. Rikoslain ohella rahanpesua koskevia säännöksiä sisältyy rahanpesulakiin ja rahanpesuasetukseen.

Rahanpesulakiin tehtiin vuoden 2003 aikana muutoksia, jotka johtuivat pääasiassa kansainvälisen terrorismin rahoituksen vastaisen yleissopimuksen määräyksistä sekä FATF:n (Financial Action Task Force on Money Laundering) uusista terrorismin vastaisista suosituksista. Niiden mukaisesti rahanpesun torjuntajärjestelmä säädettiin kattamaan myös epäillyn terrorismin rahoittaminen. Samalla ilmoitusvelvollisten piiriä laajennettiin.

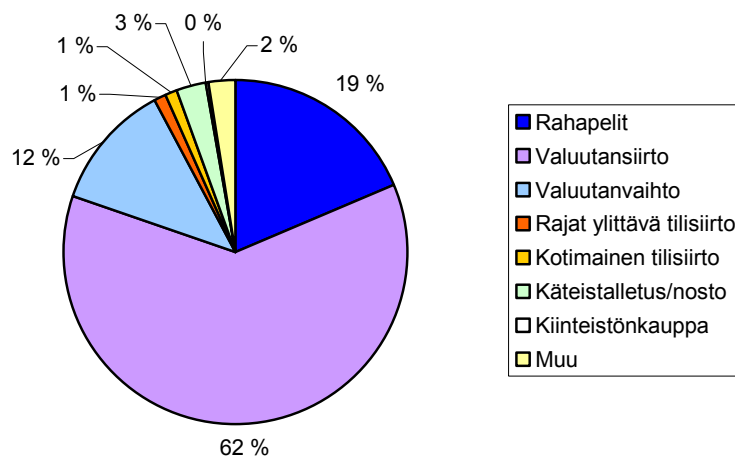
Rahanpesuun liittyviä epäilyttäviä liiketoimi -ilmoituksia tehtiin vuonna 2006 yhteensä 9 975, määrä lisääntyi edellisvuodesta lähes kolminkertaiseksi (+172 %). Ilmoituksista 233:ssa (+40 %) oli kyse epäilystä terrorismin rahoittamisesta. Rahanpesun selvittelykeskuksen mukaan ilmoitusten määrän voimakkaaseen kasvuun vaikutti merkittävästi keskuksen uusi sähköinen ilmoitusjärjestelmä, joka teki ilmoitusmenettelyn aiempaa helpommaksi.

Taulukko 22 Ilmoitukset epäilyttävistä liiketoimista, esitutkintaan siirretyt ilmoitukset sekä epäiltyjen liiketoimien rahallinen arvo 1997–2006

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Terrorismin rahoitus	.	.	.	.	397	496	512	593	166	233
Muut rahanpesuepäilyt	206	186	248	1108	2 399	2 222	2 204	3 722	3 495	9 742
Epäilyttävät liiketoimet yhteensä	206	186	348	1109	2 796	2 718	2 716	4 315	3 661	9 975
Siirretty esitutkintaan	52	19	44	70	133	114	288	551	385	779
Epäiltyjen liiketoimien arvo (miljoonaa euroa)										
- juttua kohti	..	..	..	..	238,9	703,6	259,9	120,9	628,5	480,0
	..	..	..	..	0,1	0,3	0,1	0,03	0,2	0,05

Lähde: Rahanpesun selvittelykeskus.

Järjestelmä lisäsi erityisesti valuutanvaihtoa ja pelitoimintaa harjoittavien yhteisöjen ilmoituksia, yhteisöjen, jotka jo aiemmin olivat vastanneet ilmoitusten pääosasta. Valuutanvaihtoyhtiöiden tekeminen ilmoitusten määrä lisääntyi vuodesta 2005 kolme ja puoli -kertaiseksi ja osuus kaikista ilmoituksista 59 prosentista 73 prosenttiin. Rahapelitoimintaa harjoittavat yhteisöt tekivät edellisvuoteen nähden kaksinkertaisen määrän ilmoituksia (osuus kaikista ilmoituksista oli 19 %). Myös pankkien tekemien ilmoitusten määrä lisääntyi lähes kolmanneksella, mutta osuus ilmoituksista pienentyi 14 prosentista kuuteen prosenttiin. Kotimaiset viranomaiset tekivät ilmoituksista yhden prosentin. Ulkomaisilta viranomaisilta ilmoituksia tuli vuoden 2006 kuluessa kuusi (0,2 %).

Kuvio 55 Poliisille vuonna 2006 tehdyt rahanpesuepäilyjä koskevat ilmoitukset liiketoimityypeittäin. Rahanpesun selvittelykeskus.

Ilmoitusten määrän kasvusta huolimatta ilmoitusten sisältämien varojen kokonaismäärä väheni selvästi vuodesta 2005 ollen 480 miljoonaa euroa (–24 %). Myös ilmoituksissa mainittujen summien mediaani pieneni 5 144 eurosta 2 828 euroon. Alle 10 000 euron liiketoimia koskevien ilmoitusten osuus kaikista kasvoi edellisvuoden 66 prosentista 85 prosenttiin. Suurin mainittu summa oli 200 miljoonaa euroa.

Taulukko 23 Rahanpesuepäilyilmoituksiin sisältyneiden varojen määrä 2000–2006

Euroa	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
< 10 000	445	1 099	1 531	1 400	2 580	2 216	8 191
10 000–34 999	491	1 044	413	490	740	784	983
35 000–84 999	64	101	66	104	186	193	189
85 000–169 999	30	47	23	70	58	69	114
170 000–	36	72	36	73	84	99	157
Ei tietoa	43	433	649	579	667	300	341

Lähde: Rahanpesun selvittelykeskus.

Vuonna 2005 tehdyissä ilmoituksissa mainittiin yhteensä 8 428 luonnollista (+124 %) ja 1 143 oikeushenkilöä (+26 %). Epäillyt yksityishenkilöt edustivat 120 kansalaisuutta, selvästi suurimmat yksittäiset ryhmät muodostivat aikaisempien vuosien tapaan Suomen (37 %), Venäjän (5 %) ja Viron (2 %) kansalaiset. Kaikkien kolmen maan osalta prosentiosuudet pienenevät kuitenkin selvästi. Viron kansalaisia koskevien ilmoitusten määrä supistui lähes kolmanneksen, Suomen ja Venäjän kansalaisia koskevien ilmoitusten määrät lisääntyivät, mutta keskimääräistä vähemmän. Suurin muutos tapahtui kansalaisuudeltaan tuntemattomia henkilöitä koskevien ilmoitusten määrässä, joka kasvoi 17 ja puoli -kertaiseksi, ryhmä muodosti kaikista ilmoituksista 37 prosenttia kun osuus vuonna 2005 oli ollut vain viisi prosenttia. Rahanpesun selvittelykeskuksen mukaan kyse on ulkomaille siirrettyjen rahojen vastaanottajista. Yritysten ja yhteisöjen osalta eniten epäilyjä esitettiin niinkään suomalaisista (67 %), virolaisista (17 %) ja venäläisistä (1 %) yrityksistä. Myös oikeushenkilöiden osalta rekisteröintipaikaltaan tuntemattomia koskevien ilmoitusten määrä lisääntyi keskimääräistä enemmän (+262 %) osuuden kasvaessa kahdesta prosentista seitsemään. Kaiken kaikkiaan ilmoitusten, jotka koskivat varojen siirtoa Suomesta ulkomaille tai ulkomailta Suomeen, määrä kasvoi vuonna 2006 huomattavasti. Ensin mainitut muodostivat 52 prosenttia kaikista vuoden 2006 ilmoituksista, jälkimmäiset yhdeksän prosenttia. Rajat ylittäviä toimenpiteitä koskevien ilmoitusten kokonaismäärä kasvoi edellisvuoden 43 prosentista 62 prosenttiin. Rahanpesun selvittelykeskuksen mukaan Suomeen

varoja siirrettiin yleisimmin Venäjältä, Suomesta siirrettyjen varojen kohde-
maana oli puolestaan useimmin Viro. Suomeen siirrettyjen varojen kokonais-
määrä ilmoituksissa oli 31,7 miljoonaa euroa ja Suomesta siirrettyjen varojen
26,2 miljoonaa euroa.

Terrorismin rahoituksesta epäillyistä pääosa oli kotoisin edellisvuosien ta-
paan Aasiasta ja Afrikasta. Yhtäkään Suomen kansalaista tai suomalaista yh-
teisöä ei heidän joukossaan ollut.

Ilmoitusten perusteella tehtiin vuonna 2006 yhteensä 13 liiketoimen kes-
keyttämispäätöstä. Rikoshyötyä päätösten avulla saatiin viranomaisten haltuun
0,5 miljoonaa euroa (vuonna 2005 0,6 miljoonaa euroa). Vuosien 1998–2006
välisenä aikana rahanpesun selvittelykeskus on tehnyt yhteensä 102 liiketoi-
men keskeyttämispäätöstä, pysyvästi viranomaisten haltuun on saatu omai-
suutta 9,8 miljoonan euron arvosta.

Esitutkintaan rahanpesun selvittelykeskus siirsi vuoden 2006 aikana 779
epäilyttävää liiketointa. Esitutkintaan siirrettyjen liiketoimien osuus kaikista
ilmoitetuista (8 %) oli jonkin verran alhaisempi kuin aiempina vuosina keski-
määrin (11 %).

6.2 Talousrikoksilla aiheutettu vahinko

Talousrikoksilla vuosittain aiheutetun vahingon määrä poliisin ja tullin tutkimissa jutuissa on viime vuosina vaihdellut 65 ja 115 miljoonan euron välillä. Vuonna 2006 tutkintaan tulleissa jutuissa ilmoitetun vahingon määrä oli 85 miljoonaa euroa. Takavarikkoon omaisuutta määrättiin vuoden aikana talousrikosepäilyihin liittyen (vakuustakavarikot mukaan laskien) 45 miljoonan euron arvosta, takaisin saatiin omaisuutta 53 miljoonan euron edestä (VIRKE-projekti).

Taulukko 24 Rikosvahingon määrä vuoden aikana vireille tulleissa jutuissa, takavarikkoon määrätyn omaisuuden arvo ja takaisin saadun omaisuuden kokonaismäärä poliisin ja tullin tutkimissa talousrikoksissa vuosittain 1999–2006 (miljoonaa euroa)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Aiheutettu vahinko	66,1	81,0	114,0	68,6	77,0	105,5	91,5	85,3
Takavarikot	18,1	21,9	23,2	48,7	17,4	72,2	49,3	44,6
Takaisin saatu omaisuus	28,6	41,6	37,5	32,4	25,2	35,3	46,8	53,3

Lähde: PolStat.

Keskusrikospoliisin tutkintaan vuoden 2006 aikana tuli yhteensä 137 talousrikosepäilyä (vuonna 2005 430), ilmoitetun rikosvahingon kokonaismäärä niissä oli 19,8 miljoonaa euroa (vuonna 2005 25,5 miljoonaa euroa) (PolStat).

Talousrikoksilla aiheutettujen tilastoitujen vahinkojen vuotuinen vaihtelu johtuu pitkälti sattumanvaraisista tekijöistä. Rikosvahingon määrä vaihtelee yksittäisissä jutuissa suuresti ja yksi ainoa juttuvyyhti saattaa aiheuttaa vuotuisten kokonaisvahinkojen määrässä satojen miljoonien eurojen eron.

Myös tutkinnassa tiettyä ajankohtana painottuvilla rikostyypeillä on merkitystä rikosvahingon määrään. Kun eräisiin talousrikostyypeihin ei liity väli-töntä taloudellista vahinkoa, niiden painottuminen näkyy tilastoissa rikosvahinkojen vähentymisenä, ja päinvastoin. Huomattavistakaan vuosittaisista muutoksista vahingon määrässä ei tule tehdä kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä talousrikollisuuden kehityksestä.

6.3 Harmaa talous

Arviot harmaan talouden osuudesta Suomen bruttokansantuotteesta vaihtelevat vajaasta viidestä prosentista vajaaseen kahteenkymmeneen prosenttiin. Rikollisuuden yhteiskunnalle aiheuttamat menetykset saamatta jäävien verojen ja veronluonteisten maksujen osalta arvioidaan vähintään kahdeksi miljardiksi euroksi vuodessa. Verotulojen menetysten ohella harmaa talous aiheuttaa myös merkittäviä vahinkoja laillisesti toimiville yrittäjille heikentäessään heidän kilpailuedellytyksiään. Se voi myös tarjota kotimaiselle ja ulkomaiselle järjestäytyneelle rikollisuudelle väylän levittäytyä talouselämään ja yhteiskunnan muihin rakenteisiin. Ongelmallisia toimialoja ovat erityisesti rakennustoiminta ja ravintola-ala, mutta harmaata taloutta esiintyy laajemmin myös kuljetus- ja siivoustoiminnassa, telakkateollisuudessa samoin kuin idänkauppassakin (VIRKE-projekti; www.palkkatyolainen.fi).

Viime vuosina tehtyjen kyselytutkimusten tulosten mukaan Suomessa työskentelevästä *suomalaisesta työvoimasta* alle 10 prosentilla on henkilökohtaisia kokemuksia pimeästä työnteosta. Myös asenneilmapiiri on selvästi harmaata taloutta ehkäisevää: vain noin 15 prosenttia työvoimasta hyväksyy pimeän työnteon (SAK ja Sami Vuorisen aineisto vuodelta 2001).

Tutkimuksiin vastanneiden arviot yleistilanteesta ovat kuitenkin eronneet huomattavasti heidän omista kokemuksistaan. Esimerkiksi rakennusalan vastaajista 33 prosenttia on pitänyt pimeän työvoiman käyttöä alallaan yleisenä, mutta vain yhdeksän prosenttia on perustanut käsityksensä omiin kokemuksiin. Pääselitys yleisarvion ja omien kokemusten erolle lienee se, että suomalaisen työvoiman ja maassa työskentelevän ulkomaalaisen työvoiman tilanne poikkeaa tällä hetkellä olennaisesti toisistaan. Sekä rakennus- että ravintola-alalla mutta myös muissa elinkeinoissa työskentelee enenevästi ulkomaalaisia, joista osa harmaassa taloudessa. Verohallinnon viime vuosina toteuttaman ravintola-alan erityistarkastuksen mukaan osassa etnisiä ravintoloita on muodostunut oma alakulttuurinsa, joka suhtautuu yhteiskunnan asettamiin velvoitteisiin piittaamattomasti. Ilmi on tullut paitsi velvoitteiden, verojen ja veronluonteisten maksujen laiminlyöntejä myös ihmiskaupan luonteisia tilanteita sekä veropetoksia, joissa on hyödynnetty erityisvalmisteisia kassakoneita (VIRKE-projekti).

Rakennuslalla harmaan talouden liikevaihdon arvioidaan olevan 500 miljoonan ja vajaan miljardin euron välillä. Alan arvonnäkövero vuoto on arvioitu olevan runsaat 100 miljoonaa euroa vuodessa. Euroopan unionin itälaajentamisen myötä alalla on yleistynyt lähetettyjen, lähinnä uusista jäsenvaltioista tulevien työntekijöiden käyttö. Tämä on sinänsä laillista. Ongelma sen sijaan

on se, että lähetetyistä työntekijöistä (joita arvioitiin vuonna 2004 olevan maassa 5 000–10 000) varsin suuren osan (jopa 90 %) on arvioitu työskentelevän pimeästi. Arvioiden mukaan huomattava osa työntekijöistä on suomalaisten tai suomalaistaustaisten yritysten palveluksessa. Harmaan talouden painopistealue on rakennusalaalla siirtynyt viime vuosina korjaus- ja kunnossapitorakentamiseen, jossa tilaajina toimivat usein isännöitsijät ja asunto-osakeyhtiöt ja valvonta on keskimääräistä ammattitaidottomampaa ja heikompaa (VIRKE-projekti; KRP).

Harmaa talous tuottaa tällä hetkellä merkittäviä ongelmia myös vakuutus-alalle, jonka kannettavaksi harmaan talouden aiheuttamat kustannukset huomattavalta osin jäävät. Yksin työntekijöiden lakisääteisen vakuuttamisen laiminlyönnit aiheuttavat vakuutus-alalle vuosittain merkittäviä taloudellisia menetyksiä, sillä vahinkotapauksissa laiminlyödyt työeläkemaksut päätyvät työeläkeyhtiöiden maksettaviksi. Vaikka vakuutusyhtiöillä on oikeus periä maksamansa korvaukset takautuvasti maksujen laiminlyöjiltä, perinnän tulokset jäävät useimmiten laihoiksi. Osa harmaan talouden toimijoista ei ainoastaan laiminlyö lakisääteisiä vakuutusmaksuja, vaan varastaa käyttämänsä työkalut ja koneet, hankkii niille näennäisen laillisen alkuperän, vakuuttaa laitteet, ilmoittaa ne anastetuiksi, saa vakuutusyhtiöiltä korvaukset ja käyttää sitten samoja koneita ja laitteita pimeän palkan maksuun. Tällöin huomattava osa toiminnan juoksevista kuluista päätyy vakuutusyhtiöiden maksettavaksi (KRP).

Viime vuosina yleistyneeseen ulkoistamiseen ja alihankintaan liittyvät omat ongelmansa harmaan talouden kannalta. Keskusrikospoliisin keväällä 2007 yhteistyössä elinkeinoelämän ja viranomaisten elvira-yritysturvallisuustyöryhmän kanssa laatiman selvityksen mukaan Suomessa ei ole riittävästi kiinnitetty huomiota siihen, että julkis palvelujen tuottamisessa ja yritystoiminnassa enenevästi hyödynnettävällä yksityistämällä, ulkoistamisella ja kilpailuttamisella luodaan helposti toimintaympäristöjä, jotka ovat omiaan edistämään epäeettisiä, korruptoivia ja rikollisia käytäntöjä.

Julkisten palvelujen tuottamisen tavoista käytävässä keskustelussa muutosten seurauksia on Suomessa yleensä arvioitu suhteellisen kapeasti, nimenomaan rikosuhkien ja korruption suhteen. Julkisyhteisöillä ei meillä toistaiseksi useinkaan ole riittävästi asiantuntemusta ja kokemusta varsinkaan isompien urakoiden hallinnasta ja toisaalta budjettipaineiden takia kilpailut voittaa säännönmukaisesti halvin tarjous. Tämä on johtanut siihen, että julkisen sektorin tarjouskilpailuissa harmaan talouden toimijoilla on etulyöntiasema. Ne kun voivat lakisääteisiä menoja laistamalla myydä tavaroita ja palveluja muita tuntuvasti halvemmalla. Julkisuuteen tulleet tapaukset harmaan talouden toimijoiden voittamista julkisista urakoista eivät siten viesti vain yksittäisistä val-

vonnan laiminlyönneistä, vaan järjestelmän luonteesta johtuvasta järjestelmällisemmästä ongelmasta, johon olisi syytä kiinnittää aiempaa vakavammin huomiota (KRP).

Yritystoiminnassa ulkoistamiseen ja alihankintaan liittyviä tavallisimpia riskejä ovat puolestaan osaamisen siirtyminen pois yrityksestä, sopimuskumppanin epäluotettavuus sekä se, että ulkoisen toimijan osaamaton toiminta voi haitata liiketoimintaa tai aiheuttaa turvallisuuden pettämisen. Ulkoistamisen ja alihankinnan yhteydessä esiintyy ilmiöitä alihankinnan ketjutuksesta tietoturvariskeihin ja yritysvakoiluun. Toisaalta uhkia ei pidä ylikorostaa, sillä ulkoistaminen ja alihankinta tuovat myös hyötyä liiketoiminnalle. Liiketoiminnassa voidaan keskittyä olennaiseen ja hyödyntää osaamista, jota yritykseltä itseltään puuttuu (KRP).

Yhteenveto

- Vuonna 2006 poliisin tietoon tuli 2 289 vero-, kirjanpito-, virka-, arvopaperimarkkina- tai velallisen rikosta. Mainitulla tavalla laskien ilmi tulleiden talousrikosten määrä kasvoi kaksi prosenttia edelliseen vuoteen verrattuna.
- Taloudelliset suhdanteet ovat perinteisesti olleet merkittävin kokonaistalousrikollisuuden tasoon ja rikollisuuden muotoihin vaikuttava tekijä. Viime vuosikymmenen aikana talousrikollisuuden tasoon ovat vaikuttaneet kuitenkin myös talouselämän rakenteissa tapahtuneet muutokset, samoin kuin lähialueiden, erityisesti Venäjän, talousrikollisuuden yhteydet Suomeen. Piilorikollisuuden laajuuteen vaikuttaa kontrollin taso ja kohdentuminen sekä rikosten kohteiksi joutuneiden ilmoitushalukkuus.
- Suuren osan talousrikollisuudesta arvioidaan jäävän piileväksi. Vuonna 2001 tehdyn tutkimuksen mukaan yritykset ilmoittavat poliisille keskimäärin vain 10 prosenttia havaitsemistaan yritykseen kohdistuvista talousrikoksista. Viranomaisarvioiden mukaan viranomaisten tietoon tulee rikosvahingoilla mitaten alle viisi prosenttia talousrikollisuuden kokonaismäärästä.
- Harmaa talous on laillista liike- ja yritystoimintaa, josta ei suoriteta lakisääteisiä maksuja ja veroja. Harmaan talouden arvioidaan muodostavan Suomen bruttokansantuotteesta tällä hetkellä viidestä kahteenkymmeneen prosenttia. Sen yhteiskunnalle aiheuttamien menetysten saamatta jäävien verojen ja lakisääteisten maksujen osalta on arvioitu olevat runsaat kaksi miljardia euroa vuodessa.
- Harmaan talouden ongelmatoimialoja ovat rakennustoiminta ja ravintola-ala, mutta sitä esiintyy myös kuljetus- ja siivoustoiminnassa sekä telakkeellisuudessa. Maamme suomalaisesta työvoimasta alle 10 prosentilla on henkilökohtaisia kokemuksia pimeästä työnteosta ja myös asenneilmapiiri on harmaata taloutta ehkäisevä: vain noin 15 prosenttia suomalaisista työntekijöistä hyväksyy pimeän työnteon. Viranomaisarvioiden mukaan Suomessa työskentelevistä ulkomaalaisista työntekijöistä harmaassa taloudessa toimii suurempi osa.